

Paweł SCHMIDT

TURECKA ARMIA I JEJ POZYCJA W PAŃSTWIE W OKRESIE RZĄDÓW PREMIERA RECEPA TAYYIPA ERDOGANA

Abstrakt

Turcja jako państwo o szczególnym znaczeniu geopolitycznym jest nadzwyczaj istotnym aktorem polityki międzynarodowej. Armia tego państwa w historii Republiki tj. od 1923 r. odgrywa w niej rolę wiodącą. Jednakże w perspektywie ostatnich 12 lat wewnętrzny układ zależności pomiędzy władzami cywilnymi, a wojskowym establishmentem ulega zmianom. Aby móc zrozumieć te współzależności w niniejszym opracowaniu w pierwszej kolejności przedstawiono pojęcie „kemalizmu” w kontekście socjopolitycznych podziałów w obrębie społeczeństwa tego kraju. Ma to przełożenie na najnowszą historię tego państwa, którą należałoby datować od puczu 12 września 1980 r. Jest to podstawa do zrozumienia przemian jakie nastąpiły po przejściu władzy w Turcji przez AKP w 2002 r. oraz objęciu urzędu premiera przez R.T. Erdogana. Sukcesy jakie jego partia odnosiła w późniejszych latach nie są porównywalne z wynikami innych ugrupowań, które istniały na tureckiej scenie politycznej. Stale rozwijający się w przyjętym okresie konflikt pomiędzy armią, a rządem AKP wpływa na zmniejszanie roli wojska w systemie politycznym państwa. Co więcej ograniczenia te mają oparcie w zmianach legislacyjnych na podstawie referendum konstytucyjnych w latach 2003, 2007 i 2010. Z tego względu autor dochodzi do wniosku, że polityczna rola armii w Turcji jest ograniczana przez władze cywilne. Jednocześnie na płaszczyźnie militarnej jej siła będzie w dalszym ciągu rozwijana, gdyż stanowi ona o bezpieczeństwie kraju.

Słowa kluczowe: Turcja, Recep Tayyip Erdogan, siły zbrojne Turcji.

Wprowadzenie

Siły zbrojne we współczesnym świecie pełnią nadzwyczaj istotną rolę dla zapewnienia bezpieczeństwa państwa, zarówno w wymiarze narodowym, jak również międzynarodowym. Ponadto funkcjonowanie armii w przestrzeni państwowej może nie ograniczać się jedynie do sfery zabezpieczenia przed zagrożeniami zewnętrznymi czy też niepokojami wewnętrznymi lub katastrofami zagrażającymi ludności cywilnej.

Turcja jest państwem o szczególnym znaczeniu geopolitycznym. Leżąc na styku Europy i Azji, zarówno na przestrzeni wieków, jak i ostatnich kilkudziesięciu lat,

jest areną wielu napięć, mających istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i ładu międzynarodowego. Posiada obecnie drugą najliczniejszą armię pośród państw NATO¹.

Jako jedyne państwo zamieszkiwane w większości przez muzułman pozostało laickie przez cały okres funkcjonowania w przestrzeni międzynarodowej². Od samego początku istnienia Republiki Tureckiej, powstałej w 1923 r. istotną rolę odgrywała w niej armia. Stojąc „na straży republiki” obalała, bądź zmuszała do dymisji legalny rząd aż czterokrotnie. Po raz ostatni miało to miejsce w 1997 r.

Współcześnie jednak jej rola się zmienia. Zdaniem autora możliwe wydaje się postawienie tezy, iż w ostatnich latach następują przemiany, w wyniku których rządzącemu ugrupowaniu z Recepem Tayyipem Erdoganem na czele udało się osłabić pozycję wojska w państwie w stopniu, który pozwala na wprowadzenie kontroli cywilnej nad nim. W związku z powyższym, celem niniejszej pracy jest próba odpowiedzi na pytania badawcze: Jaka jest obecna pozycja armii w Republice Tureckiej? Jakie zmiany dotyczące niej nastąpiły w czasie przeszło dekady rządów R. T. Erdogana? oraz W jakim kierunku będą następować dalsze przemiany pozycji wojska w kraju?

Aby możliwe było dokonanie pełnej analizy przedmiotu badania, niezbędne będzie wykorzystanie takich metod badawczych jak metoda historyczna, metoda analizy systemowej oraz analizy instytucjonalno-prawnej.

Kemalizm a podział socjopolityczny kraju

Rozważając pojęcie „kemalizmu”, który można określić mianem „oficjalnej ideologii Republiki Tureckiej”³ już od jej powstania w 1923 r. należy po pierwsze zwrócić uwagę na fakt, iż jego zdefiniowanie jest nadzwyczajnie trudne. Albowiem istotę tej ideologii postrzegać można przede wszystkim przez pryzmat osoby Mustafy Kemala Atatürka, czyli twórcy nowoczesnej tj. XX-wiecznej Turcji i jego poglądów⁴ kemalizmu należy zwrócić uwagę, że nie została ona nigdy spisana w sposób komplementarny, a jedynie została w pewien sposób skupiona w pewne ramy określone w 1931 r. w oficjalnym programie rządzącej partii⁵ - Republikańskiej Partii Ludowej (CHP – *Cumhuriyet Halk Partisi*)⁶. Opierał się o 6 podstawowych zasad⁷, pryncypiów⁸, określanych również (w nawiązaniu do emblematu partyjnego⁹) jako tzw. „sześć strzał”¹⁰:

---

¹ A. Dzisiów-Szuszczykiewicz, *Sukcesy i porażki „anatolijskiego tygrysa” – wyzwania dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Turcji*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2012/1, Nr 21, s. 68.

² A. Guney, P. Karatekioglu, *Turkey's UE Candidacy and Civil-Military Relations: Challenges and Prospects*, „Armed Forces & Society” 2005, Vol. 31, No. 3, s. 441.

³ Por. A. Ozman, *Law, Ideology and Modernization in Turkey: Kemalist Legal Reforms in Perspective*, „Social & Legal Studies” 2010, Vol. 19, No. 1, s. 83.

⁴ Ibidem.

⁵ E. Zurcher, *Tureja. Od sułtanatu do współczesności*, Kraków 2013, s. 181.

⁶ K. Bieniek, *System partyjny Republiki Turcji w latach 1950-2011*, Warszawa 2013, s. 8.

⁷ E. Zurcher, *op.cit.*, s. 181.

⁸ A. Ozman, *op.cit.*, s. 83.

⁹ E. Zurcher, *op.cit.*, s. 182.

¹⁰ S. Hursoy, *The Paradox of Modernity in Turkey: Issues in Transformation of a State*, „India Quarterly”

1. Republikańizm (*cumhuriyetçilik*), jako podstawowy element niezbędny do zamknięcia epoki sułtanatu;
2. Nacjonalizm (*milliyetçilik*), który jest konieczny w budowie świadomości narodowej;
3. Populizm (*halkçılık*), rozumiany jednak w sposób zupełnie inny niż współcześnie w literaturze polskiej, gdyż w tym wypadku określał egalitarną solidarność narodową, gdzie interesy narodu przedkładano ponad interesy poszczególnych klas społecznych, których istnienie w ogóle negował¹¹;
4. Rewolucjonizm (*devrimcilik*), ukierunkowany na regularne i uporządkowane dążenie do reform (z tego też względu wielokrotnie zwany reformizmem oraz modernizmem)¹²;
5. Laicyzm (*laiklik*), będący formą „nie tylko oddzielenia państwa od religii, ale także wyrugowanie religii z życia publicznego”¹³. Warto przy tym podkreślić, że to właśnie zasada laicyzmu przez okres trwania Republiki była ogniskiem sporów między poszczególnymi gabinetami, a wojskowym establishmentem, który przyczyniał się niejednokrotnie do upadków rządów, których działalność nosiła znamiona prób islamizacji Turcji;
6. Etatyzm (*devletçilik*), rozumiany jako nadrzędna rola państwa w gospodarce¹⁴.

Szerokość ideowa kemalizmu oraz brak realnych powiązań z żadną zbrodniczą ideologią jak nazizm czy faszyzm oraz marksizm-leninizm sprawiała, że kult Atatürka mógł przetrwać różne, nawet najgłębsze, przemiany polityczne. Tym bardziej w obliczu realnego konfliktu z islamem i jego obecnością w polityce, niektórzy badacze określają tę ideę mianem „tureckiej religii”¹⁵. Chociaż jest to kwestia polemiczna, wątpliwościom nie podlega fakt, że dziedzictwo Mustafy Kemala jest dostrzegalne w Turcji współcześnie: „Pomniki Atatürka są w Turcji wszędzie. W prawie każdym tureckim mieście Atatürk Bulvarı jest największą ulicą. Portrety Atatürka [...] zdobią każdy urząd miejski, każdy uniwersytet i każdy obiekt sportowy”¹⁶.

Niemniej jednak to właśnie spuścizna założyciela Republiki jest ugruntowaniem podstawowego podziału socjopolitycznego w tym kraju. Albowiem za K. Bieńkiem należy zgodzić się, iż jest to podział na dwa typy kultury politycznej: centralną i peryferialną, gdzie podstawowym celem centralistycznie ukierunkowanych elit jest standaryzacja gospodarki, kultury i prawa w państwie, które to elity pozostają w konflikcie z peryferialną kulturą społeczności wykluczonych ze względu na

---

A Journal of International Affairs” 2012, Vol. 68, No. 1, s. 53.

¹¹ E. Zürcher, *op.cit.*, s. 182.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, s. 181-182.

¹⁴ *Ibidem*, s. 182.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ P. Zalewski, *Ile w Turku Atatürk*, „Polityka” nr 39 (2775) / 2010 z 25 września 2010 r.

pochodzenie, język lub wyznawaną religię¹⁷. Przy zastosowaniu takiego podziału socjopolitycznego istotne wydaje się dostrzeżenie zależności, iż ma realne odzwierciedlenie w układzie terytorialnym¹⁸.

W Turcji podziały te mają podstawy historyczne. W jednej strony „centrum” zajmowane przez mieszkańców miast o wyższym statusie socjoekonomicznym i dostępie do edukacji, którzy nie czują silnego przywiązania do islamu. Z drugiej zaś „peryferia”, w obrębie których umiejscowione są te grupy społeczeństwa, którym dalej do idei sekularyzmu niż silnie zakorzenionego islamu, ludzie najczęściej bardzo religijni, zamieszkujący wieś, których status ekonomiczny jest relatywnie niski, a dostęp do edukacji na niskim poziomie¹⁹.

Turcja między puczem z 12 września 1980 r. a parlamentarną wygraną Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP)

Skomplikowana historia tureckiego państwa i specyfika jego społecznych oraz politycznych podziałów, których oparcie odnaleźć można w podstawowych założeniach kemalizmu niejednokrotnie powodowały dysonans w życiu publicznym kraju, prowadzący do otwartego konfliktu. Konflikty tego typu miały charakter różnorodny. Zarówno etniczny problem mniejszości kurdyjskiej stanowiącej niemal 18 %²⁰, który na przestrzeni lat zmieniał swoje oblicze. Przyjmował on charakter zarówno zbrojny, jak również formę pertraktacji pokojowych. Jednak najistotniejszy dla państwa oraz społeczeństwa tureckiego przebieg linii konfliktów znajduje się stale na płaszczyźnie politycznej.

Co interesujące wielokrotnie dyskurs polityczny był, bądź kształtowany przez armię²¹, bądź też dotyczył jej pozycji w kraju²². Dla potrzeb niniejszego artykułu najbardziej użyteczny wydaje się być okres od 1980 r. tj. od trzeciego w historii Republiki obalenia legalnie działającego rządu do chwili obecnej. Perspektywa politycznej historii przeszło trzech ostatnich dekad funkcjonowania tego państwa pozwoli w bardziej obrazowy sposób zrozumieć specyfikę aktualnych uwarunkowań jego funkcjonowania. Należy przy tym jednak podkreślić, iż poniższy rys historyczny ma jedynie charakter przeglądowy najistotniejszych wydarzeń z opisywanego okresu. Jest to konieczne dla zachowania politologicznego charakteru artykułu. Należy więc prześledzić jak kształtowała się najnowsza historia Turcji?

Dlaczego 12 września 1980 r. doszło do wojskowego zamachu stanu w tym kraju najlepiej obrazuje K. Bieniek pisząc: „Postępująca anarchia oraz w zasadzie upadek państwa i jego struktur, po raz kolejny w historii Turcji²³ wywołał

---

¹⁷ Por. K. Bieniek, *op.cit.*, s. 23.

¹⁸ R. Herbut, *Podziały socjopolityczne w Europie Zachodniej* [w:] *Demokracje zachodnioeuropejskie – analiza porównawcza* pod red. A. Antoszewskiego, R. Herbuta, Wrocław 1997, s. 47-50.

¹⁹ Por. S. Hursoy, *op.cit.*, s. 63-64.

²⁰ Źródło: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, [dostęp w dniu: 03.01.2014 r.]

²¹ Jak np. w latach 1980-1983 oraz w 1997 r. tj. podczas zmuszania rządu Necmettina Erbakana do ustąpienia.

²² Referenda konstytucyjne w latach 2007 oraz 2010.

²³ Wcześniej w 1960 r. wojsko dokonało zamachu stanu obalając prezydenta Celala Bayara oraz

zaniepokojenie sił zbrojnych²⁴. Pogłębiające się konflikty polityczne w rozdrobnionym partyjnie parlamencie, niepokoje społeczne wywoływane m.in. aktami ormiańskiego terroryzmu²⁵ oraz destrukcyjną działalnością głównych związków zawodowych, dały armii mandat do siłowego przejścia władzy. Komunikat armii obwieszczał rozwiązanie Zgromadzenia Narodowego (parlamentu), odebrania immunitetu jego członkom oraz rozwiązanie gabinetu rządowego, po czym zdelegalizowano działalność wszystkich partii politycznych, wprowadzając jednocześnie stan wyjątkowy z całkowitym zakazem opuszczania państwa²⁶. Stabilizacja sytuacji w Turcji oraz odchodzenie od rządów junty na rzecz przywracanej demokracji trwało aż do 6 listopada 1983 r. tj. do pierwszych po przewrocie wyborów do Wielkiego Zgromadzenia Narodowego Turcji (tur. TBMM - *Türkiye Büyük Millet Meclisi*²⁷), do udziału w których dopuszczone zostały zaledwie 3 ugrupowania, w tym dwa pod bezpośrednią kontrolą armii. Zaskakujące zwycięstwo Partii Ojczyźnianej (tur. ANAP – *Anavatan Partisi*), która uzyskała 211 spośród 400 mandatów.²⁸

Preludium do zakończenia bezpośredniej władzy wojskowych było referendum konstytucyjne przeprowadzone rok wcześniej, legitymizujące nowy porządek prawny oraz nową głowę państwa²⁹, którą został generał Kenan Evren – lider przewrotu, szef Sztabu Generalnego, wybrany na 7-letnią kadencję. Wprowadzała ona system polityczny, który możnaby określić mianem parlamentarno-gabinetowego. Warto jednak podkreślić przy tym stosunkowo wysokie uprawnienia władcze Prezydenta Republiki

Warto zauważyć przy tym istotną rolę Rady Bezpieczeństwa Narodowego (tur. MGK – *Mili Guvenlik Kurulu*), która będąc kontrolowaną przez establishment wojskowy miała realny wpływ na politykę rządu ANAP, z Turgutem Ozalem na czele, a przez to na kształt życia politycznego Turcji. Jej szerokie uprawnienia w polityce wewnętrznej i zagranicznej miała doradzać rządowi w jego poczynaniach. Jednak w obliczu siły jaką armia dysponowała jej rola była na tyle wysoka, że nakazywała gabinetowi Ozala wprowadzanie regulacji dotyczących funkcjonowania programów telewizyjnych. Wówczas rola MGK świadczyła o „aktualnej z punktu widzenia wojskowych, potrzebie zapewnienia sobie wpływu na przebieg procesów decyzyjnych w obrębie tureckich organów władzy i funkcjonowanie samego państwa”³⁰. Z czasem jego rola zmniejszała się, jednak wciąż pozostaje istotnym konstytucyjnym organem Republiki Tureckiej. Zgodnie z artykułem 118 tureckiej konstytucji MGK przedkłada Radzie Ministrów decyzje

---

premier Adnana Menderesa, doprowadzając do skazania go na śmierć, a w 1971 r. w memorandum skierowanym bezpośrednio do rządu Suleymana Demirela obalało jego gabinet.

²⁴ K. Bieniek, *op.cit.*, s. 156.

²⁵ E. Zurcher, *op.cit.*, s. 279.

²⁶ *Ibidem*, s. 280.

²⁷ Źródło: http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_internet.anasayfa (dostęp w dniu: 04.01.2014 r.).

²⁸ K. Bieniek, *op.cit.*, s. 168-169.

²⁹ Artykuł tymczasowy nowej konstytucji zakładał, iż przyjęcie jej przyjęcie jest równoznaczne z obsadzeniem urzędu Prezydenta Republiki Tureckiej przez dotychczasowego przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa Narodowego.

³⁰ K. Bieniek, *op.cit.*, s. 163-164.

dotyczące kreowania, określania i wprowadzania założeń polityki bezpieczeństwa narodowego państwa³¹.

ANAP rządził Turcją aż przez dwie kadencje, kiedy to w 1991 r. przegrał wybory z Partią Słusznej Drogi (tur. DYP – *Dogru Yol Partisi*) przewodzoną przez Suleymana Demirela. Co interesujące to właśnie ten lider polityczny stał na czele gabinetu rządowego w chwili zmuszenia go do odejścia w 1971 r., jak również bezpośrednio przed puczem w 1980 r., po którym podobnie jak większość innych aktorów politycznych został zmuszony do wycofania się z bezpośredniego życia politycznego.

W tym momencie można już mówić o końcu względnie stabilnego okresu w politycznej historii Turcji końca XX w. albowiem powrót do władzy, jak również nawet tylko do parlamentu środowisk reprezentujących pełne spectrum społecznych oczekiwań i problemów o znacznym doświadczeniu politycznym, których działalność była bezpośrednią przyczyną puczu przed ponad dekadą mogło być pierwszym krokiem do ponownej destabilizacji tego kraju. Tak jednak się nie stało, a spory polityczne (choć nie o takim stopniu zażartości jak w latach 70-tych) stale eskalowały. Szczególnie po śmierci prezydenta T. Ozala w 1993 r., kiedy jego miejsce zajął S. Demirel, a premierem została prof. Tansu Ciller (pierwsza i jedyna dotychczas kobieta na tym stanowisku w historii Turcji). Pogarszająca się sytuacja gospodarcza i wzmożenie aktywności kurdyjskich ruchów separatystycznych wpłynęły na słaby wynik wyborczy tego ugrupowania. Dodatkowo warto zauważyć, że rząd T. Ciller odchodził przedterminowo w świetle korupcyjnych oskarżeń o korupcję³².

Wybory z dnia 24 grudnia 1995 r. wygrała Partia Dobrobytu (tur. RP – *Refah Partisi*), uzyskując 158 mandatów. Ugrupowanie Necmettina Erbakana nie utworzyło jednak gabinetu rządowego, gdyż w perspektywie niezwykle zaciętych sporów politycznych zawiązana została koalicja ANAP – DYP, która miała na celu niedopuszczenie do utworzenia rządu Erbakana. Na czele gabinetu stanął lider ANAP – Mesut Yilmaz, a jego zastępcą została dotychczasowa premier T. Ciller. Powodem tego był wyraźnie konserwatywny charakter tego stronnictwa i proislamistyczna retoryka jego członków, szczególnie we wcześniejszych latach. Budziło to bowiem obawy o możliwość ponownej interwencji armii w sferę polityki w imię „obrony dziedzictwa kemalizmu”. Jednak różnice programowe, ideowe, jak również wzajemne animozje obojga liderów zakończyły się rozpadem koalicji 6 czerwca 1996 r. Nowy rząd N. Erbakana, w skład którego weszła również jako koalicjant PSD z T. Ciller na czele powstał 28 czerwca 1996 r.³³. Pierwsze półrocze tego gabinetu nie nosiło znamion zbliżającego się rychle upadku. Co więcej poparcie dla N. Erbakana w drugiej połowie 1996 r. stale rosło³⁴. Jednak „z nowym rokiem stosunki między rządem, a armią zaczęły się gwałtownie pogarszać”³⁵.

---

³¹ *Konstytucja Republiki Turcji z 1982 r. z późniejszymi zmianami*, art. 118, źródło: http://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf (dostęp w dniu: 04.01.2014 r.)

³² K. Bieniek, *op.cit.*, s. 177.

³³ E. Zurcher, *op.cit.*, s. 300-301.

³⁴ *Ibidem*, s. 301.

³⁵ *Ibidem*.

Impulsem do eskalacji konfliktu było przemówienie ambasadora Iranu w Turcji na przełomie stycznia i lutego 1997 r. w trakcie lokalnych uroczystości nieopodal Ankar, nacechowane wypowiedziami w tonie antyzachodnim. Już 28 lutego armia przedstawiła szeroki katalog tzw. „rad”, czyli *de facto*, warunków, które miały ograniczyć wpływ środowisk islamistycznych na aparat państwa, szkolnictwa oraz gospodarkę³⁶. Choć zostały one oficjalnie zaakceptowane i włączone do oficjalnej polityki gabinetu Erbakana nie były respektowane. W połowie kwietnia armia wystosowała kolejną listę żądań. Jednak charakter ich miał postać ultimatum. Pod naciskiem wojska, jak również szerokich środowisk społecznych zaktywizowanych przezeń, premier wraz ze swoimi ministrami podał się do dymisji 18 czerwca tego roku³⁷. W ten właśnie sposób armia dokonała przewrotu bez użycia siły poprzez wywierania presji politycznej: „wojsko zrzuciło Refah (RP) z urzędu”³⁸. Jest to o tyle istotne, że zmiana metod działania w tym wypadku wpłynęła na późniejsze możliwości podejmowania przez nią działań w perspektywie nowych wyzwań jakie spotykała w okresie rządów R.T. Erdogana.

Na stanowisku szefa rządu nastąpiła wymiana z poprzednikiem – M. Yilmazem, który kierował pracami Rady Ministrów przez nieco ponad rok – ustąpił w świetle zarzutów korupcyjnych w listopadzie 1998 r.³⁹ Kolejne przedterminowe wybory parlamentarne odbyły się 18 kwietnia 1999 r. W ich efekcie zwyciężyła Partia Demokratycznej Lewicy (tur. DSP – *Demokratik Sol Partisi*) uzyskując 136 mandatów, a jej lider Bulent Ecevit, piastujący dotychczas urząd premiera po ustąpieniu M. Yilmaza pozostał na stanowisku. Jedną z przyczyn sukcesu wyborczego niezaprzeczalnie było aresztowanie Abdullaha Ocalana – przywódcy separatystycznej Partii Pracujących Kurdystanu – największej organizacji działającej również na płaszczyźnie militarnej⁴⁰ walczącej o prawa mniejszości kurdyjskiej. W międzyczasie zdelegalizowana została RP⁴¹, lecz w jej miejsce jako sukcesorka pojawiła się Partia Cnoty (tur. FR – *Fazilet Partisi*). Jej wynik wyborczy na poziomie 15,4% oraz 111 mandatów w Wielkim Zgromadzeniu Narodowym zapewniał dopiero trzecią lokatę wyborczą oraz trwałą izolację na krajowej scenie politycznej. Przyczyn takiego stanu rzeczy były rozliczne konflikty ze światem biznesu, środowiskami inteligenckimi, a przede wszystkim z siłami zbrojnymi, nie posiadając jednolitego programu politycznego wychodzącego poza postulaty jednoczenia społeczeństwa wokół Islamu w Turcji, nie zważając na różnice w nim występujące (podział na Sunitów i Szytów)⁴². Po przegranych wyborach parlamentarnych w łonie FR doszło do podziału, w wyniku

---

³⁶ Por. *Ibidem*, s. 302.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ M. Kamrava, *Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities: The Rise and Demise of Turkey's Refah Party*, „British Journal of Middle Eastern Studies”, Vol. 25, 1998, s. 275.

³⁹ E. Zurcher, *op.cit.*, s. 303.

⁴⁰ Przez wiele lat PKK prowadziło we wschodniej Turcji powstanie przeciw władzom centralnym, którego celem było utworzenie suwerennego państwa Kurdystanu.

⁴¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 13 stycznia 1998 r.

⁴² B. Oran, *1999 Elections in Turkey: Nationalism and Globalization* [w:] I.A. Hamdy (red.) *Elections in the Middle East: What Do They Mean?*, „Cairo Papers in Social Sciences”, Vol. 25, Numbers 1/2, Spring/Summer 2002, Cairo, New York, s. 125.

którego stronnictwa bliskie obalonemu w 1997 r. utworzyły Partię Szczęścia (tur. SP – *Saadet Partisi*). Z kolei reformistycznie ukierunkowana frakcja skupiona wokół R.T. Erdogana oraz Abdullaha Gula sformowały w sierpniu 2001 r. Partię Sprawiedliwości i Rozwoju (tur. AKP – *Adalet ve Kalkinma Partisi*). Ruch ten reformistom wywodzącym się z FR przyniósł sukces wyborczy rok później na skalę niespotykaną w Turcji od drugiego zwycięstwa ANAP w 1987 r., gdyż uzyskali oni w jednoizbowym parlamencie bezwzględną większość w sile 363 głosów.

Pośród podstaw tego sukcesu należałoby szukać m.in. społecznych oczekiwań zmian, szczególnie w gospodarce, która trwała w stagnacji. Również niski poziom zaufania do obecnych na politycznej scenie partii o dłuższej historii postrzeganych przez pryzmat licznych skandali korupcyjnych dawał wyborcom możliwość swobodnego wyboru między porządkiem aktualnym, a możliwością odnalezienia „czegoś nowego”.

Era Erdogana – przemiany społeczno-polityczne a rywalizacja rządzącej partii i armii o wpływ w państwie

Wybory parlamentarne z dnia 3 listopada 2002 r. stały się punktem zwrotnym w najnowszych dziejach politycznych Turcji. Mianowicie 10-procentowy próg wyborczy przekroczyły jedynie dwa ugrupowania – zwycięskie AKP i przechodzące do opozycji CHP. To drugie stronnictwo było i jest związane z kemalistycznym establishmentem, mającym bliskie powiązania z armią reprezentujące interesy społecznego centrum Turcji istniejąca od samego początku Republiki Tureckiej⁴³. AKP z kolei w literaturze określana była mianem rządzącej partii centro-prawicowej założonej w 2001 r., uważanej za prozachodnią i umiarkowaną islamistyczną, odwołującą się w ten sposób do potrzeb społecznych peryferii⁴⁴. W ten sposób rozpoczął się okres względnej stabilizacji systemu partyjnego na poziomie systemu dwupartyjnego⁴⁵. W poprzednich dekadach wielokrotnie przyjmował formę wielopartyjną, co znacznie utrudniało sprawne kierowanie pracami rządu, jak również zarządzanie polityką państwa.

Uzyskanie bezwzględnej większości parlamentarnej przez to ugrupowanie nie oznaczało w sposób wiążący objęcia urzędu premiera przez jej lidera albowiem R.T. Erdogan objęty był w tym momencie wciąż zakazem sprawowania urzędów publicznych, jaki został na niego nałożony przez Trybunał Konstytucyjny w momencie delegalizacji RF, po N. Erbakana złożenia urzędu premiera w 1997 r. Zakaz ten przestał funkcjonować dopiero w kilka miesięcy po wyborach. Dlatego też R.T. Erdogan został członkiem Zgromadzenia Narodowego, a następnie szefem rządu dopiero w marcu 2003 r.⁴⁶

Warto pamiętać przy tym, że „od puczu w 1960 r. Turcja doświadczyła wyraźnych militarnych interwencji w sferę polityki w każdej dekadzie: 1971, 1980,

---

⁴³ Została podobnie jak wszystkie pozostałe tureckie ugrupowania polityczne zdelegalizowana razem z początkiem puczu z 12 września 1980 r. Reaktywowana w 1995 r.

⁴⁴ A. Aydogan, J. B. Slapin, *Left-Right Reversed: Parties and Ideologies in Modern Turkey*, „Party Politics” opublikowane online 7 lipca 2013 r., s. 6.

⁴⁵ Por. K. Bieniek, *op.cit.*, s. 195.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 182.

1997 i 2007”⁴⁷⁴⁸. Dlatego też gdy islamistycznie zorientowana partia AKP uzyskała większość w parlamencie w 2002 r. trudna do przewidzenia była reakcja armii na ten fakt. Jednak Szef Sztabu Generalnego generał Hilmi Ozkok wydał jedynie oświadczenie o świeckiej naturze państwa, a wybory były wolę narodu, która będzie respektowana⁴⁹. Jak twierdzi Erik Zurcher: „Turcy zagłosowali [wówczas – przyp. wł.] na Erdogana, ponieważ uwierzyli, że zdoła położyć kres *yoksulluk* (biedzie) i *yolsuzluk* (korupcji), a nie dlatego, że chcieli islamistycznego państwa”⁵⁰.

Jednocześnie oczywistym wydawała się nieuchronność konfliktów pomiędzy nowymi władzami politycznymi, a wojskową nomenklaturą. W tej rywalizacji, trwającej przez cały okres funkcjonowania AKP jako partii rządzącej, autor dostrzega trzy jej płaszczyzny: kwestię akcesji do Unii Europejskiej, kreowaną koncepcję prowadzenia polityki zagranicznej oraz bezpośrednie relacje rządu i armii.

Właśnie kwestia starań Turcji o członkostwo we Wspólnocie okazała się być pierwszym elementem rywalizacji, który pozwolił R.T. Erdoganowi zmniejszyć w znaczenie wojska w systemie politycznym państwa. Mianowicie na początku XXI w., szczególnie w perspektywie wydarzeń z 1997 r., uważano, iż: „Turecka armia [...] jest najbardziej wpływową strukturą bezpieczeństwa w państwie. Często była obiektem największej krytyki ze strony UE ze względu na brak demokratycznej kontroli tej instytucji”⁵¹. Co więcej opublikowany 13 października 1999 r. raport Komisji Europejskiej dotyczący tureckich postępów w drodze do akcesji głosił, że: „Poprzez Radę Bezpieczeństwa Narodowego, wojsko wciąż posiada istotny wpływ na wiele sfer życia politycznego... RBN pozostaje głównym aktorem politycznym”⁵². Z tego też względu nowe władze polityczne, aby móc rozpocząć realne rozmowy akcesyjne z UE oraz wzmocnić własną pozycję w państwie zdecydowały się podjąć szereg zmian w krajowym porządku prawnym. Armia nie miała przy tym możliwości podjęcia znacznego oporu, ponieważ założeniem jednej z sześciu podstawowych idei kemalizmu, na straży dziedzictwa którego stoi, był *devrimcilik*, czyli modernizacyjny kierunek rozwoju państwa, czego wyrazem miały być dążenia proakcesyjne. Dlatego „w czerwcu 2003 r. przyjęto pakiet reform konstytucyjnych, które ograniczały rolę wojskowych w Radzie Bezpieczeństwa Narodowego. W grudniu 2004 r. Komisja Europejska zdecydowała o rozpoczęciu negocjacji w sprawie przyjęcia Turcji”⁵³. Początek właściwych rozmów akcesyjnych przypada na dzień 3 października 2005 r. Jednak w ciągu pierwszych 7 lat „otworzyła jedynie 13 z 35 rozdziałów rozmów, a tylko

---

⁴⁷ A. Aydogan, J. B. Slapin, *op.cit.*, s. 2.

⁴⁸ Kryzys roku 2007 zostanie opisany w dalszej części pracy.

⁴⁹ N.S. Satana, *Transformation of Turkish Military and the Path to Democracy*, „Armed Forces & Society”, April 2008, Vol. 34, No. 3, s. 382.

⁵⁰ E. Zurcher, *op.cit.*, s. 308.

⁵¹ A. Güney, P. Karatekelioğlu, *Turkey's EU Candidacy and Civil-Military Relations: Challeges and Prospects*, „Armed Forces & Society”, Spring 2005, Vol. 31, No. 3, s. 441.

⁵² *Ibidem*, s. 451.

⁵³ K. Bieniek, *op.cit.*, s. 187.

jeden został zamknięty”⁵⁴. Oznacza to, że proces akcesyjny nie przebiega sposób taki, jak w przypadku innych kandydatów, którzy stali się członkami Wspólnoty jak np. dziesięć państw przyjętych w 2004 r. m.in. Cypr, nie utrzymujący kontaktów dyplomatycznych z władzami w Ankarze. Powodem takiego stanu rzeczy jest okupacja znacznej części wyspy przez Turcję od 1974 r. oraz uznanie na tym terytorium Tureckiej Republiki Cypru Północnego⁵⁵. Cypr jest więc głównym przeciwnikiem perspektywy tureckiej akcesji do UE. Negocjacje te nie mają już też takiej dynamiki jak na początku starań, szczególnie, że „sceptycznie podchodzi [do nich] Francja (i częściowo Niemcy), niechętnie nastawiona do tureckiej akcesji”⁵⁶.

Drugim elementem, który w okresie rządów premiera R.T. Erdogana wpływał na relacje pomiędzy elitami władzy skupionymi w AKP, a biurokratycznymi elitami armijnymi jest polityka zagraniczna prowadzona przez rząd. Realizowane są założenia, stworzone przez Ahmeta Davutoğlu – obecnego ministra spraw zagranicznych Turcji tj. koncepcji „strategicznej głębi” oraz „zero problemów z sąsiadami”, aktywnego wykorzystywania środków typu *soft power* w polityce zagranicznej, wizji „regionalnego opiekuna” i „promotora demokracji”⁵⁷. Uważał on, że powinna powstać nowa koncepcja ładu regionalnego⁵⁸. Według niego bezpieczeństwo regionalne składa się z więcej elementów niż tylko z instrumentów typu *hard power*⁵⁹. Podczas, gdy bezpieczeństwo rozumiane jest często pod kątem militarnym, on uważa, że siła militarna nie jest w stanie zapewnić trwałego pokoju regionie. W jego rozumieniu bezpieczeństwo jest czymś bardziej wszechstronnym. Jednym jego filarem powinna być współpraca ekonomiczna oparta o aspekty historyczne oraz polityczne, podczas gdy drugim filarem są wspólnie wypracowane metody rozwiązywania problemów w zakresie bezpieczeństwa. „Mając świadomość posiadanych atutów w postaci wzrostu gospodarczego, geostrategicznego położenia, członkostwa w NATO oraz dobrych relacji z większością państw regionu i globalnych mocarstw, władze w Ankarze konsekwentnie budują wizerunek ważnego regionalnego gracza”⁶⁰. Takie założenia

---

⁵⁴ A. Dzisiów-Szuszczkiewicz, *op.cit.*, s. 78.

⁵⁵ Turcja jest jedynym państwem na świecie uznającym niepodległość Tureckiej Republiki Cypru Północnego.

⁵⁶ A. Dzisiów-Szuszczkiewicz, *op.cit.*, s. 78.

⁵⁷ A. Güney, N. Mandaci, *The Meta-Geography of the Middle East and North Africa in Turkey's New Geopolitical Imagination*, „Security Dialogue”, 2013, Vol. 44, No. 5-6, s. 437-441.

⁵⁸ Oświadczenie tureckiego ministra spraw zagranicznych wygłoszone w trakcie 7. Szczytu Bezpieczeństwa Regionalnego i Dialogu Manama Międzynarodowego Instytutu Studiów Strategicznych w 2010 r. Źródło:

<http://www.iiss.org/en/events/manama%20dialogue/archive/manama-dialogue-2010%E2%80%93933790/first-plenary-session-b7e2/ahmet-davutoglu-ed72>, (dostęp w dniu: 6 stycznia 2014 r.)

⁵⁹ W ten sposób podważa pierwszoplanowe znaczenie sił zbrojnych w kraju. Przez cały okres istnienia Republiki to właśnie armia była głównym doktrynalnym czynnikiem zapewniającym bezpieczeństwo państwa, szczególnie w okresie zimnowojennym. Ponadto położenie Turcji jako swoistej „wschodniej rubieży” NATO oraz posiadanie drugiej najliczniejszej po USA armii wśród państw członkowskich Paktu obligowało władze polityczne Turcji do traktowania armii w sposób priorytetowy w omawianym zakresie.

⁶⁰ A. Dzisiów-Szuszczkiewicz, *op.cit.*, s. 82-83.

mogą wydawać się zarówno bardzo korzystne dla tego państwa, ponieważ ukierunkowują je na proces demokratyzacji i powolnego przejmowania cywilnej kontroli nad armią, budując silną pozycję geostrategiczną państwa w perspektywie długofalowej. Jednak w obliczu wysokiej niestabilności w regionie w okresie „Arabskiej Wiosny”, szczególnie zważywszy na wydarzenia w Syrii oraz Egipcie taka wizja kreowania polityki zewnętrznej państwa może się nie sprawdzić⁶¹. gdyż brak jej oparcia o ramy instytucjonalne, które mogłyby zwiększyć siłę wpływu Turcji na wydarzenia jakie mają miejsce w państwach regionu.

Dla ustalenia pozycji armii w Republice bezwzględnie najistotniejsze są bezpośrednie relacje między strukturami wojskowymi, a rządem R.T. Erdogana i działaniami przez obie strony podejmowanymi. Większość okresu kadencji parlamentu lat 2002-2007 żadna ze stron tego konfliktu interesów nie podejmowała działań wyraźnie konfrontacyjnych. Pierwszym takim wydarzeniem okazał się być dopiero wybór nowego prezydenta Turcji w kwietniu 2007 r. Swoją kadencję kończył Ahmet Necdet Sezer, a przy ówczesnym układzie sił parlamentarnych AKP chciało obsadzić wakat na urzędzie głowy państwa jednym ze swoich liderem – A. Gulem. Tak też się stało 28 kwietnia tego roku. Jednak w związku z protestem posłów CHP do Trybunału Konstytucyjnego, który 1 maja zdecydował o anulowaniu tej elekcji doszło do poważnego kryzysu w państwie.

W tej sytuacji 27 kwietnia 2007 r. generalicja opublikowała swój manifest na oficjalnej stronie Tureckich Sił Zbrojnych wyrażając niepokój co do sposobu rządzenia krajem. Najważniejsze zdanie w manifestie podkreślało, że: „jeżeli zajdzie potrzeba, Tureckie Siły Zbrojne nie zawahają się wykorzystać swojej pozycji oraz przyjąć zająć stanowisko obrońców świeckości [państwa]”⁶². W odpowiedzi na to swoiste ultimatum, w którym dostrzegalna jest pewna analogia do wydarzeń sprzed dekady centro-prawicowy rząd AKP, jakkolwiek przeciwny wszelkiemu wpływowi wojska na politykę oświadczył, że „Republika Turcji jest państwem socjalnym, demokratycznym, świeckim i konstytucyjnym. W jej ramach, armia jest wyłącznie ciałem, które ma podążać za rozkazami rządu i nie ma prawa, ani też kompetencji by posiadać lub wyrażać żadnej ideologii lub myśli przeciwnych wobec rządu”⁶³. Rzeczywisty konflikt między dwoma najistotniejszymi środowiskami kreującymi życie polityczne Turcji wywoływał społeczne poruszenie. Zmobilizowane zostały „(...) setki tysięcy ludzi, [które] wzięło udział w olbrzymich demonstracjach w największych tureckich miastach, uważając, że rząd ma „ukryty plan” wprowadzenia islamistycznych porządków

---

⁶¹ Stosunki dyplomatyczne pomiędzy Turcją, a Egipcem w okresie między lipcem, a listopadem 2013 r. uległy znacznemu pogorszeniu. Jest to wynik negatywnej reakcji władz w Ankarze w związku z obaleniem demokratycznie wybranego prezydenta Egiptu Mohammeda Mursiego w lipcu tego roku. W następstwie doszło do licznych istotnych ruchów dyplomatycznych ochładzających wzajemne relacje obu państw. 23 listopada 2013 r. oba państwa obniżyły rangę stosunków wzajemnych do przedstawicielstw na poziomie charge d'affaires. Źródło: <http://tvp.info/informacje/swiat/egipt-wyprosil-ambasadora-turcji/13109377>, (dostęp w dniu: 7 stycznia 2014 r.).

⁶² A. Erdogan, J. B. Slapin, *op.cit.*, s. 3.

⁶³ *Ibidem*.

w kraju. Protesty były następstwem sporu między wojskiem, a elitami politycznymi (...). Jednakże faktem było, że jego żona [A. Gula] nosząc burkę była uważana za symbol egzystencjalnego zagrożenia przez tureckie wojsko, które postrzegało się jako obrońcę świeckiej republiki⁶⁴. W tej sytuacji premierowi R.T. Erdoganowi pozostało jedynie przyspieszenie wyborów parlamentarnych, które miały być testem w obliczu patu jaki nastąpił. Odbyły się 22 lipca 2007 r., a ich wynik zdecydowanie wzmocnił pozycję AKP i samego premiera, szczególnie w obliczu wydarzeń z przełomu kwietnia i maja. Poparcie na poziomie 46,52% oznaczało ponad dwunastoprocentowy wzrost w stosunku do wyborów z 2002 r.⁶⁵ oraz utrwalenie legitymizacji demokratycznie uzyskanej władzy, pomimo niższej liczby uzyskanych mandatów (341) w Zgromadzeniu Narodowym. Co istotne dla partii byłego burmistrza Stambułu główna partia opozycyjna - CHP utraciła ok. 1/3 dotychczas posiadanych mandatów, a w parlamencie pojawiło się trzecie ugrupowanie – Partia Ruchu Narodowego (tur. MHP - *Miliyetçi Hareket Partisi*) w sile 70 przedstawicieli⁶⁶. Dzięki temu już miesiąc później, 28 sierpnia 2007 r. nową głową państwa został A. Gul, a AKP uzyskała pełnię władzy ustawodawczej oraz wykonawczej w tureckim systemie politycznym. Dało to podstawę R.T. Erdoganowi do podjęcia kolejnych zmian systemowych.

W tym samym roku odbyło się drugie już za rządów centroprawicy wprowadzanie poprawek do ustawy zasadniczej. Projekt reform konstytucyjnych zakładał dokonanie zmiany trybu wyboru prezydenta, którego kadencja miała zostać skrócona z 7 do 5 lat w wyborach powszechnych, a kadencja parlamentu miała ulec skróceniu do 4 lat. Przy frekwencji ponad 2/3 uprawnionych do głosowania, aprobatę dla zmian wyraziło prawie 69% głosujących⁶⁷.

Kolejny etap tej rywalizacji rozpoczął się już w marcu 2008 r. kiedy do Trybunału Konstytucyjnego trafił wniosek o delegalizację AKP oraz zakaz działalności politycznej najbardziej prominentnych jej członków. Po czterech miesiącach w lipcu zapadł wyrok odrzucający wniosek, ale jednocześnie wskazujący, iż niektóre działania liderów AKP są sprzeczne z kemalistycznym porządkiem państwa. Co istotne taka decyzja zapadła przewagą zaledwie jednego głosu⁶⁸. Można stwierdzić, że: „armia podjęła próbę przeprowadzenia zamachu stanu [jak w 1997 r.], a sądowa biurokracja próbowała zdelegalizować AKP (...). W odpowiedzi AKP zainicjowała serię śledztw, które doprowadziły do aresztowania i osadzenia wielu (...) liderów armii, wliczając aż 15% kadry generalskiej⁶⁹. W tej walce politycznej AKP uzyskała poparcie biednych [warstw społecznych – przyp. wł.] i powiększyła swoje poparcie 49% w wyborach parlamentarnych w 2011 r.”⁷⁰. Był to najwyższy w historii Turcji wynik uzyskany przez jedno ugrupowanie w

---

⁶⁴ B. Aras, R.K. Polat, *Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran*, „Security Dialogue”, Vol. 39, No. 5, October 2008, s. 498.

⁶⁵ Zob. K. Bieniek, *op.cit.*, s. 182.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Zob. *Ibidem*, s. 191.

⁶⁸ Por. *Ibidem*, s. 192.

⁶⁹ Sprawa Ergenekon zostanie opisana w dalszej części pracy.

⁷⁰ E. Yörük, *Welfare Provision as Political Containment: The Politics of Social Assistance and the Kurdish Conflict in Turkey*, „Politics & Society”, 2012, Vol. 40, No. 4, s. 522-523.

całkowicie demokratycznych wyborach. Wstępem do wyborów do Zgromadzenia Narodowego i kolejnym elementem batalii R.T. Erdogana z wojskowym establishmentem było konstytucyjne referendum z 12 września 2010 r. Jedną z poprawek dotyczyła zniesienia artykułu, który zakazywał sądenia przywódców puczu z 1980 r. Inna poprawka ograniczała władzę sądów wojskowych przez umożliwienie sądenia za zbrodnie przeciw bezpieczeństwu i porządkowi konstytucyjnemu popełniane przez wojskowych przed sądami cywilnymi, a nie wojskowymi trybunałami⁷¹. Wyniki referendum były jednoznaczne: prawie 58 % poparcia dla zmian przy niespełna 74-procentowej frekwencji⁷². Warto również pamiętać, iż tureckiemu rządowi nie zaszkodziły liczne protesty w Stambule dotyczące zmian architektonicznych miasta w maju 2013 r.⁷³. „W lipcu tego roku zmienił ustawę o roli sił zbrojnych. Dotychczasowy zapis, mówiący o tym, że wojsko ma "czuwać nad Republiką Turcji i strzec jej", zastąpiono sformułowaniem stanowiącym, że obowiązkiem wojska jest "obrona narodu tureckiego przed zewnętrznymi zagrożeniami i niebezpieczeństwami". Armia ma także utrzymywać i umacniać potęgę militarną, zapewniającą, że siły zbrojne będą czynnikiem odstraszania”⁷⁴. Zmiany te zbiegły się w czasie z innym wydarzeniem, które w swoisty sposób „ukonstytuowało zmianę ról” w tureckim systemie politycznym na rzecz władz cywilnych.

Mianowicie we wcześniej przytaczanych słowach E. Yörük pisał o rozpoczętym w październiku 2008 r. procesie w sprawie Ergenekon. Oskarżono wielu najwyższych przedstawicieli tureckiej armii m.in. szefa Sztabu Generalnego gen. İlkerę Basbuga, o dążenie do dokonania przewrotu w celu obalenia rządu AKP⁷⁵. Po pięcioletnim procesie ostatecznie skazanych zostało przeszło 300 osób⁷⁶, w tym siedemnaście osób, z I. Basbugiem na czele - karę dożywocia⁷⁷. Jednak wojsko w okresie kryzysu gabinetowego na przełomie grudnia 2013/stycznia 2014 podjęło próbę wznowienia procesu skazanych w sprawie Ergenekon, składając 2 stycznia wnioski o jego powtórzenie⁷⁸. Pozytywnie odniósł się do tego niego R.T. Erdogan⁷⁹, co może wydawać się działaniem niespodziewanym, szczególnie w perspektywie wcześniejszych wydarzeń.

---

⁷¹ Źródło: <http://www.reuters.com/article/2010/09/12/us-turkey-referendum-articles-idUSTRE68B28B20100912>, (dostęp w dniu: 7 stycznia 2014 r.).

⁷² K. Bieniek, *op.cit.*, s. 194.

⁷³ M. Matusiak, *Turcja: Koniec dobrej passy AKP?* z 9 października 2013 r., źródło: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-10-09/turcja-koniec-dobrej-passy-akp>, (dostęp w dniu: 7 stycznia 2014 r.).

⁷⁴ Źródło: <http://www.rp.pl/artukul/11,1029375-Turecki-parlament-zmienił-ustawę-wykorzystywaną-do-zamachow-stanu.html>, (dostęp w dniu: 7 stycznia 2014 r.).

⁷⁵ K. Wasilewski, *Układ po turecku* z 6 kwietnia 2011 r.

Źródło: <http://www.psz.pl/index.php?option=content&task=view&id=37473>, (dostęp w dniu: 7 stycznia 2014 r.).

⁷⁶ S. Girit, *Turkey Sledgehammer Trial: Key Coup Sentences Upheld* z 9 października 2013 r., źródło: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-24457491>, (dostęp w dniu: 7 stycznia 2014 r.).

⁷⁷ Źródło: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16447625>, (dostęp w dniu: 7 stycznia 2014 r.).

⁷⁸ Źródło: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-25580374>, (dostęp w dniu: 7 stycznia 2014 r.).

⁷⁹ Źródło: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-25617637>, (dostęp w dniu: 7 stycznia 2014 r.).

Republika kemalistyczna – *status quo* czy *status quo ante*?

Podsumowując powyższą analizę w ujęciu historycznej perspektywy przeszło 33 lat należy zwrócić uwagę, że przemiany w tym państwie wynikają ze szczególnej specyfiki kraju. Istotne położenie geopolityczne, olbrzymia rola armii w funkcjonowaniu systemu politycznego państwa na przestrzeni dziejów Republiki oraz podział społeczny spolaryzowany w ramach osi centrum-peryferie wymuszają szersze spojrzenie na badaną tematykę. Niemniej jednak współczesna pozycja tureckich sił zbrojnych wygląda zupełnie inaczej niż jeszcze półtora dekady wcześniej, gdy wojskowe memorandum poparte licznymi naciskami „wystarczyło” aby zmusić rząd N. Erbakana do złożenia urzędu. Trzykrotna zmiana zapisów konstytucyjnych w latach 2003, 2007 oraz 2010, a także plany uchwalenia nowej ustawy zasadniczej o kształcie zupełnie odmiennym niż konstytucja funkcjonująca od 1982 r. godzą w znaczenie wojska w kraju. Dodatkowo doprowadzenie do skazania przeszło 300 osób z wysokich kręgów armijnych w sposób znaczący obniżyło możliwości funkcjonowania wojska jako analogicznym ośrodkiem wpływu na system polityczny, a przez to władzy w państwie. Jednocześnie ze względu na geostrategiczne położenie Turcji oraz niestabilność w regionie nie można spodziewać się dalszego osłabiania armii w sposób inny niż polityczny. Wpływy struktur militarnych zostały w sposób znaczny ograniczone w ostatniej dekadzie. Armia wymaga jednak wciąż olbrzymich nakładów finansowych, aby móc zapewniać stabilność w regionie i bezpieczeństwo Republiki. W związku z tym bojowe możliwości tych struktur będą wciąż rozwijane, a władza cywilna będzie dążyć do uzyskania pełni kontroli, co jest jednym z wyznaczników procesu demokratyzacji m.in. w drodze do akcesji z UE.

Można przy tym zgodzić się również z N.S. Satana, który pisał, iż elity AKP próbują wykreować własną wizję „modernizacji” aby stworzyć lepszą przyszłość od teraźniejszości. tak jak armia miała swój własny projekt kemalistycznej modernizacji w ostatnich 80 latach. Ponadto ten konkurencyjny projekt modernizacji nie jest tym, co armia planowała dla narodu, którego liberalny dyskurs broniący konsolidacji demokracji i autonomii społeczeństwa obywatelskiego balansował dotychczas między dwiema partiami⁸⁰. Właśnie w tym względzie można zdaniem autora doszukiwać się podstaw konfliktu, którego efektem jest zmiana jakościowa w tureckim krajobrazie politycznym.

BIBLIOGRAFIA

1. Aras B., Polat R.K., *Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran*, „Security Dialogue”, Vol. 39, No. 5, October 2008;
2. Aydogan A., Slapin J.B., *Left-Right Reversed: Parties and Ideologies in Modern Turkey*, „Party Politics” opublikowane online 7 lipca 2013 r.;

---

⁸⁰ N.S. Satana, *Transformation...*, s. 382. In order can understand these interdependences in hereby drawing up first a notion was presented "kemalizmu" in the context socjopolitycznych of divisions within the society of this country. 12 September 1980 has this translation into the recent history of this state which one should date from the putsch

3. Bieniek K., *System partyjny Republiki Turcji w latach 1950-2011*, Warszawa 2013;
4. Dzisiów-Szuszczkiewicz A., *Sukcesy i porażki „anatolijskiego tygrysa” – wyzwania dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Turcji*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2012/I, Nr 21;
5. Güney A., Karatekelioglus P., *Turkey's EU Candidacy and Civil-Military Relations: Challenges and Prospects*, „Armed Forces & Society”, Spring 2005, Vol. 31, No. 3;
6. Güney A., Mandaci N., *The Meta-Geography of the Middle East and North Africa in Turkey's New Geopolitical Imagination*, „Security Dialogue”, 2013, Vol. 44, No. 5-6;
7. Herbut R., *Podziały socjopolityczne w Europie Zachodniej [w:] Demokracje zachodnioeuropejskie – analiza porównawcza*, pod red. A. Antoszewskiego, R. Herbuta, Wrocław 1997;
8. Hursoy S., *The Paradox of Modernity in Turkey: Issues in Transformation of a State*, „India Quarterly: A Journal of International Affairs” 2012, Vol. 68, No. 1;
9. Kamrava M., *Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities: The Rise and Demise of Turkey's Refah Party*, „British Journal of Middle Eastern Studies”, Vol. 25, 1998;
10. Oran B., *1999 Elections in Turkey: Nationalism and Globalization [w:] Elections in the Middle East: What Do They Mean?*, pod red. I.A. Hamdy „Cairo Papers in Social Sciences”, Vol. 25, Numbers 1/2, Spring/Summer 2002, Cairo, New York;
11. Ozman A., *Law, Ideology and Modernization in Turkey: Kemalist Legal Reforms in Perspective*, „Social & Legal Studies” 2010, Vol. 19. No. 1;
12. Satana N.S., *Transformation of Turkish Military and the Path to Democracy*, „Armed Forces & Society”, April 2008, Vol. 34, No. 3;
13. Yörükcü E., *Welfare Provision as Political Containment: The Politics of Social Assistance and the Kurdish Conflict in Turkey*, „Politics & Society”, 2012, Vol. 40, No. 4.
14. Zalewski P., *Ile w Turku Atatürka*, „Polityka” nr 39 (2775) / 2010 z 25 września 2010 r.;
15. Zurcher E., *Turcja. Od sultanatu do współczesności*, Kraków 2013;
16. <http://global.tbmm.gov.tr/>;
17. <http://tvp.info/>;
18. <http://www.bbc.co.uk/>
19. <https://www.cia.gov/>;
20. <http://www.iiss.org/>;
21. <http://www.osw.waw.pl/>;
22. <http://www.psz.pl/>;
23. <http://www.reuters.com/>;
24. <http://www.rp.pl/>;
25. <http://www.tbmm.gov.tr/>.

SUMMARY

Turkish Army and Its Position in the Country in the Government Prime Minister Recep Tayyip Erdogan

Turkey as a state about special geopolitical meaning is a remarkably essential actor of the international relations. The army of this state in the history of the Republic, it is from 1923 is having a leading role in it. However in the perspective of the last 12 years an internal arrangement of the relations between civilian authorities and the military establishment is undergoing changes.

In order to understand these interactions in this paper first presents the concept of “Kemalism” in the context of socio-political divisions within the society of this country. This is reflected in the recent history of this country, which should be dated from the coup on September 12. 1980.

It is ground for understanding transformations which took place after the takeover in Turkey by AKP in 2002 and embrace the prime ministership by R.T. Erdogana. Successes of the party he’s leading in later years aren't comparable with the performance of other parties which existed on the Turkish political landscape. Constantly conflict unfolding in the adopted period between the army and the AKP government affects for reducing the role of the army in the political system of the state. What's more these restrictions are reposing in legislative changes based on constitutional referenda in 2003, 2007 and 2010.

On that account the author is reaching a conclusion that the political role of the army in Turkey is being limited by civilian authorities. Simultaneously on the military plain for her power will be still developed, because it is deciding about the safety of the country.

Key words: Turkey, Recep Tayyip Erdogan, Turkish armed forces.